

DOI: 10.26565/2075-1893-2020-32-09

УДК 911.3 / 911.9 : 332.14

Методологічні засади регіональної діагностики як прикладного напрямку соціально-економічної географії

Сергій Сухінін

к. пед. н., доцент кафедри «Економіка». Донський державний технічний університет,
пр. Гагаріна, 1, м. Ростов-на-Дону, 344000, Російська Федерація
e-mail: suhmax@mail.ru; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8374-1573>

Метою даної статті є розгляд регіональної діагностики як відносно нового напрямку в сучасній соціально-економічній географії, розкриття її теоретичних і методологічних основ – сутності, структури, методів, підходів, значення.

Основний матеріал присвячений аналізу сутності регіональної діагностики, виділенню її завдань і тематичних блоків (розділів), визначенню їх структурного та методологічного взаємозв'язків. Особливу увагу приділено розгляду трьох груп методів, що використовуються в ході діагностики особливостей соціально-економічного розвитку регіону – економіко-статистичних, соціологічних і графоаналітичних. Комплексне застосування даних методів дозволяє в досить повній формі відобразити просторові особливості соціально-економічного розвитку регіону, які є інформаційною основою для регіональної політики в розробці і реалізації програм, прогнозів, концепцій і стратегій розвитку регіонів, спрямованих на вирівнювання в них проблемних ситуацій, поліпшення рівня і якості життя суспільства.

Висновки і подальші дослідження. Діагностика соціально-економічного розвитку може бути розглянута як аналітична дослідницька технологія, сформована на стику регіональної економіки і соціально-економічної географії, пов'язана з виявленням стану і рівня розвитку населення та господарства регіону. На основі комплексу якісних ознак і кількісних показників вона покликана виявляти й описувати специфіку розглянутої території, у тому числі в порівнянні з іншими регіонами країни. Регіональна діагностика має важливе прикладне значення, оскільки використовуючи різноманітні методи дослідження, вона визначає рівень розвитку території, виявляє її проблемні зони, що використовується для подальшої розробки і реалізації необхідних заходів, спрямованих на досягнення найбільш оптимальних варіантів розвитку регіону в найближчому майбутньому, з урахуванням наявних ресурсів, передумов і факторів. Перспективи подальших наукових досліджень у даній предметній області пов'язані з побудовою універсальної системи індикаторів, які в найбільш адекватному і валідному ступені будуть ураховувати головні особливості регіону.

Ключові слова: регіон, регіональна діагностика, соціально-економічна географія, методи дослідження, методологія, соціально-економічний розвиток.

Sergey Sukhinin

METHODOLOGICAL BASES OF REGIONAL DIAGNOSTICS AS AN APPLIED DIRECTION IN SOCIO-ECONOMIC GEOGRAPHY

The purpose of this article is to consider regional diagnostics as a relatively new direction in modern socio-economic geography, revealing its theoretical and methodological foundations – the essence, structure, methods, approaches, and meaning.

Main material is devoted to the analysis of the essence of regional diagnostics, highlighting its tasks and thematic blocks (sections), determining their structural and methodological relationships. Special attention is given to three groups of methods used in the diagnostic features of socio-economic development of the region – economic-statistical, sociological and graphic. Complex application of these methods allows us to display in a fairly complete form the spatial features of the socio-economic development of the region. They are the information basis for the regional policy in the development and implementation of programs, forecasts, concepts and strategies for the development of regions aimed at leveling their problem situations, improving the level and quality of life of society.

Conclusions and further research. Diagnostics of socio-economic development can be considered an analytical research technology formed at the intersection of regional economy and socio-economic geography, associated with the identification of the state and level of development of the population and economy of the region. Based on a set of qualitative features and quantitative indicators, it is designed to identify and describe the specifics of the territory under consideration, comparing it with other regions of the country. Regional diagnostics is of great applied importance, because using a variety of research methods, it determines the level of the territory development, identifies its problem areas, used for further development and implementation of necessary measures aimed at achieving the most optimal options for the development of the region in the near future, taking into account the available resources, prerequisites and factors. Prospects

for further research in this subject area are associated with the construction of a universal system of indicators that will take into account the main features of the region to the most appropriate and valid extent.

Keywords: region, regional diagnostics, socio-economic geography, research methods, methodology, socio-economic development.

Сергей Сухинин

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РЕГИОНАЛЬНОЙ ДИАГНОСТИКИ КАК ПРИКЛАДНОГО НАПРАВЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ГЕОГРАФИИ

Целью данной статьи является рассмотрение региональной диагностики как относительно нового направления в современной социально-экономической географии, раскрытие её теоретических и методологических основ – сущности, методов, подходов, значения.

Основной материал посвящён анализу сущности региональной диагностики, выделению её задач и тематических блоков (разделов), определению их структурной и методологической взаимосвязей. Особое внимание уделено рассмотрению трёх групп методов, используемых в ходе диагностики особенностей социально-экономического развития региона – экономико-статистических, социологических и графоаналитических. Комплексное применение данных методов позволяет в достаточно полной форме отобразить пространственные особенности социально-экономического развития региона, которые являются информационной основой для региональной политики в разработке и реализации программ, прогнозов, концепций и стратегий развития регионов, направленных на выравнивание в них проблемных ситуаций, улучшения уровня и качества жизни общества.

Выводы и дальнейшие изыскания. Диагностика социально-экономического развития может быть рассмотрена как аналитическая исследовательская технология, сформированная на стыке региональной экономики и социально-экономической географии, связанная с выявлением состояния и уровня развития населения и хозяйства региона. На основе комплекса качественных признаков и количественных показателей она призвана выявлять и описывать специфику рассматриваемой территории, в том числе в сравнении с другими регионами страны. Региональная диагностика имеет важное прикладное значение, поскольку используя разнообразные методы исследования, она определяет уровень развития территории, выявляет её проблемные зоны, что используется для дальнейшей разработки и реализации необходимых мер, направленных на достижение наиболее оптимальных вариантов развития региона в ближайшем будущем, с учётом имеющихся ресурсов, предпосылок и факторов. Перспективы дальнейших научных изысканий в данной предметной области связаны с построением универсальной системы индикаторов, которые в наиболее адекватной и валидной степени будут учитывать главные особенности региона.

Ключевые слова: регион, региональная диагностика, социально-экономическая география, методы исследования, методология, социально-экономическое развитие.

Вступ. Соціально-економічний розвиток території являє собою складний комплекс процесів, що зачіпають економічну, соціальну, демографічну, суспільно-політичну ситуацію. Під соціально-економічним розвитком найчастіше мається на увазі прогресивна зміна економіки, яка виражається у прогресивних перетвореннях, що призводять до економічного зростання [5]. При цьому соціально-економічний розвиток передбачає кількісні та якісні зміни, виражені у зростанні основних параметрів розвитку суспільства, і структурні зміни. Крім економічних характеристик, розвиток території в обов'язковому порядку включає в себе і соціальні перетворення.

Соціально-економічний розвиток регіону завжди має певну спрямованість свого ходу, пов'язану з метою і висунутими завданнями на майбутнє. Специфіка соціально-економічного розвитку регіонів, що виявляється в їх масштабах і просторовій диференціації, вимагає більш активної державної діяльності з усунення диспропорцій в національному економічному просторі, вирішення складних регіональних проблем, створення умов для сталого розвитку всіх регіонів країни в цілому [3]. У той же час регіон – це не проста форма просторової організації населення й економіки, а складна соціаль-

но-економічна система, що володіє цілісністю, інерційністю, але в той же час динамічним розвитком. Складна структура і різноманіття зв'язків між елементами соціально-економічної системи регіону визначають концепцію його розвитку, яка передбачає позитивну динаміку його параметрів в цілому і за окремими галузевими, компонентними і територіальними напрямками.

Соціально-економічний розвиток регіонів безпосередньо пов'язаний з регіональною політикою держави. Ефективна регіональна політика як система заходів, спрямованих на вирівнювання рівнів економічного розвитку регіонів країни та підвищення якості та рівня життя населення, потребує глибокого вивчення соціально-економічного розвитку територій [4]. Це завдання вирішує регіональна діагностика як особливий науковий напрям, що здійснює моніторинг соціально-економічної ситуації в регіоні і виявлення його особливостей у порівнянні з іншими територіями країни.

Вихідні передумови. Діагностика соціально-економічної системи регіону є одним із найбільш традиційних завдань дослідження регіональної економіки, оскільки вона формує інформаційну базу системи державного та регіонального управління. Для економічної географії вона є порівняно

новим напрямом і, з урахуванням істотного гносеологічного потенціалу, носить актуальний характер.

Розташування регіональної діагностики на перетині науково-методологічних полів соціально-економічної географії та регіональної економіки, з одного боку, збагачує дослідженням у даній предметній області взаємопроникненням методів та ідей, але, з іншого боку, підсилює конкуренцію між двома науками, протиставляючи їх одна одній. Так, у вітчизняних і зарубіжних роботах з даної тематики до теперішнього часу має місце невідповідність один одному використаних підходів, прийомів і методів діагностики, набору параметрів, що застосовуються в якості основних індикаторів оцінки розвитку регіону.

Найбільший інтерес у цьому відношенні представляють авторські методики соціально-економічної діагностики адміністративно-територіальних утворень різного рангу, представлені економістами В.М. Полтеровичем [8], В.М. Лексіним [7], В.Є. Селіверстовим [10], Г.Г. Фетісовим, В.П. Орешиним [11] та іншими вченими. Необхідно відмітити і значний внесок у проблематику сутності та методики ідентифікації рівня економічного і соціального розвитку регіонів таких економіко-географів, як С.С. Артоболовський, М.К. Бандман, Н.В. Зубаревич [2], М.Д. Шаригін, А.І. Чистобаєв, С.В. Скатерщиков, О.В. Кузнєцова [4].

Метою статті є характеристика теоретичних основ регіональної діагностики як самостійного прикладного напрямку соціально-економічного розвитку територій, розкриття сутності та методів регіональної діагностики соціально-економічного розвитку територій.

Виклад основного матеріалу. Метою діагностики соціально-економічного розвитку регіону є не тільки виявлення особливостей просторової організації населення і господарства регіону, а й аналіз диспропорцій і невикористовуваних можливостей для його подальшого зростання [6]. Виходячи з цього, регіональна діагностика, на наш погляд, має більшою мірою прикладне значення, ніж теоретичне, оскільки використовуючи методи як географії, так і економіки вона виявляє специфіку територіального розвитку регіону і дозволяє встановити можливі варіанти стратегії його соціально-економічного розвитку в найближчому майбутньому.

Діагностика соціально-економічного розвитку регіону як порівняно новий науковий напрям націлена на вирішення таких завдань:

- аналіз природно-ресурсного потенціалу регіону;
- визначення особливостей стану навколишнього середовища та причин його погіршення;
- вивчення особливостей динаміки і структури населення, причин прояву демографічних процесів;
- оцінку використання трудових ресурсів у розрізі основних галузей економіки;

- розкриття характерних особливостей структури зайнятості населення, рівня і динаміки безробіття в регіоні;

- оцінку досягнутого рівня та якості життя населення, забезпеченості основними об'єктами соціальної інфраструктури;

- характеристику рівня економічного розвитку регіону - в цілому і в розрізі окремих сфер діяльності (промисловості, сільського господарства, будівництва, транспорту, сфери послуг) з позицій можливості підвищення ефективності діяльності в умовах ринку;

- аналіз міжрегіональних та зовнішньоекономічних зв'язків регіону;

- виявлення прихованих потенційних резервів виробництва;

- визначення фінансового становища території, наявних джерел дохідної частини бюджету і сформованих тенденцій витрачання фінансових ресурсів регіону;

- оцінку можливостей розвитку підприємств різних форм власності в інтересах господарства і населення регіону [11].

Рішення всіх перерахованих завдань носить двохсторонній характер. З одного боку, воно спрямоване на виявлення можливостей посилення комплексності в господарському розвитку регіону, а з іншого боку - на оцінку умов його успішного функціонування в умовах ринкової економіки, виходячи з раціонального використання трудових, матеріальних, природних і фінансових ресурсів.

На відміну від економічного аналізу, діагностика соціально-економічного розвитку регіону носить більш складний, комплексний і глибокий аналіз. Вона не просто характеризує рівні та масштаби розглянутих соціально-економічних явищ і об'єктів, а й розкриває зв'язки та залежності між ними, відображає все різноманіття їх прояву в регіоні, причини і величину відхилення економічних процесів у регіоні від встановленої норми або середнього національного рівня.

Метою соціально-економічної діагностики регіонів у масштабі всієї національної економіки є визначення їх стану на тлі середніх по країні параметрів, виділення проблемних, депресивних, кризових, а також «перегрітих» (гіпертрофованих в окремих аспектах розвитку) і перспективних регіонів. Діагностика дозволяє визначити рівень розвитку регіональних систем, виявити їх проблемні зони і відстаючі галузі для подальшої розробки і реалізації необхідних заходів, спрямованих на зниження негативних наслідків проблем соціально-економічного розвитку території і досягнення більш ефективних його рівнів. Таким чином, результати діагностики соціально-економічного розвитку території стають інформаційною основою для обґрунтованих управлінських рішень на регіональному та муніципальному рівнях [6].

У ході діагностики соціально-економічного розвитку регіону з'ясовуються взаємозв'язки та співвідношення між такими економічними явищами і пропорціями:

- попитом і пропозицією, які характеризують задоволення потреб населення в товарах і послугах;
- природно-ресурсним потенціалом і потребою в сировині і матеріалах, енергії та інших умовах навколишнього середовища з боку господарюючих суб'єктів і домашніх господарств в регіоні;
- джерелами формування і видатками місцевих бюджетів як ключова умова економічної самостійності та забезпечення комплексного розвитку регіону;
- наявністю трудових ресурсів і робочих місць, що відображає можливість раціонального використання трудового потенціалу;
- обсягом інвестицій та виробничими потужностями економіки регіону (особливо, будівництва і промисловості як ключових сфер господарства);
- концентрацією виробництва, соціальною інфраструктурою і щільністю населення;
- темпами зростання цін і доходів населення;
- обсягом експорту та імпорту, ввезення та вивезення як складовими частинами зовнішньоекономічних зв'язків регіону [1].

Структура діагностики соціально-економічного розвитку регіону здійснюється за кількома розділами (тематичними блоками):

- визначення загального рівня розвитку регіону;
- характеристика його природно-ресурсного потенціалу;
- визначення стану навколишнього середовища та причин її забруднення;
- характеристика демографічних процесів і структури населення регіону;
- встановлення проблем використання трудових ресурсів, зайнятості, рівня та якості життя;
- аналіз досягнутого рівня розвитку окремих галузей господарства регіону та особливостей територіальної структури економіки;
- визначення експортного потенціалу, аналіз міжрегіональних і зовнішньоекономічних зв'язків;
- оцінка фінансового становища регіону;
- аналіз напрямів розвитку малого бізнесу в регіоні [6].

У процесі аналізу ресурсних можливостей господарського розвитку регіону вивчаються мінерально-сировинні, паливно-енергетичні, земельні, водні, лісові, рекреаційні ресурси, екологічний потенціал регіону. Вивчення демографічних особливостей регіону пов'язане з характеристикою динаміки чисельності населення і структури трудових ресурсів, співвідношення міських і сільських жителів, основних вікових груп населення, середньої тривалості життя як інтегральної характеристики впливу рівня життя на населення. Також виявляються демографічне навантаження населення у

вигляді величини осіб старше і молодше працездатного віку на 100 або 1000 осіб працездатного віку, а також сформовані міграційні потоки і тенденції відтворення населення. Особливу групу складають індикатори структури зайнятості та рівня безробіття населення.

Рівень життя як складна комплексна категорія характеризується зміною фінансових доходів на душу населення, рівнем цін на основні товари і послуги, структурою та фактичною величиною придбання (споживання) основних продовольчих і непродовольчих товарів, забезпеченістю населення житлом, об'єктами культурно-побутового призначення, охорони здоров'я, освіти, дошкільними закладами, зміною інших економічних і соціальних параметрів. При цьому рівень життя населення повинен характеризуватися за допомогою співвідношення наявних показників з національними нормативами споживання матеріальних благ і послуг та середніми величинами за сукупністю регіонів. Потім проводиться оцінка фінансового стану населення та підприємств регіону, успіхів проведення державної економічної політики з метою виявлення нових потенційних можливостей розвитку заходів на перспективу та адекватного визначення стратегії соціально-економічного розвитку регіону.

Діагностика завершується характеристикою ступеня прояву ринкових відносин у регіоні. При цьому оцінюється співвідношення виробленого і спожитого на території валового регіонального продукту, збалансованість експортно-імпортних операцій регіону, проводиться оцінка зростання або спаду виробництва; факторів та умов, що впливають на нинішню соціально-економічну ситуацію та успішність розвитку окремих галузей і видів діяльності; розглядаються регіональні особливості прояву ключових соціально-економічних явищ і проблем; аналізується виконання бюджетів регіонів; оцінюються хід створення вільних економічних зон та інших територій випереджаючого розвитку, відповідність їх рівня передбачуваним завданням удосконалення територіальних господарських систем та підвищення рівня життя суспільства. Після закінчення діагностики встановлюється інтегральна характеристика масштабів і структури регіональної системи, виходячи з отриманих індикаторів і результатів дослідження.

Функціонування і розвиток територіальної соціально-економічної системи відбувається не відокремлено, а у взаємозв'язках і взаємодіях з іншими регіонами країни та зарубіжними країнами. Взаємодії з регіонами та навколишньою територією мають форму переважно торговельно-економічних зв'язків. Міжрегіональні торговельно-економічні відносини являють собою систему економічних взаємодій, що відповідають інтересам регіону і розвиваються в напрямі підвищення ефективності функціонування суспільного виробництва. Система

міжрегіональних взаємовідносин ґрунтується на територіальному поділі суспільної праці та спеціалізації виробництва, специфіки розміщення продуктивних сил і природно-ресурсного потенціалу. На рівні окремого регіону міжрегіональні взаємодії представлені зв'язками функціональних комплексів, галузей, муніципальних територіальних утворень (міст, районів) з аналогічними структурами своїх контрагентів. Встановлення специфіки їх прояву є однією зі складових діагностики соціально-економічного розвитку регіону.

Для комплексної та дієвої діагностики соціально-економічного розвитку регіону допустимо і навіть необхідно використовувати спеціальні плани характеристики регіону, які дозволяють відобразити та виявити специфічні риси розвитку території за кількома блоками. Такий план не тільки полегшує дослідницьку задачу аналітика, який проводить діагностику регіону, але і дозволяє врахувати весь комплекс необхідних параметрів і рис в їх взаємозв'язку між собою. При цьому логіка типових планів повинна відображати тріаду «природа – населення – господарство» як необхідні компоненти регіонального розвитку [5].

Регіональна діагностика соціально-економічного розвитку володіє великим набором методів свого здійснення, які в узагальненій формі можна розділити на три групи: економіко-статистичні (в т. ч. економетричні), соціологічні та графоаналітичні (включаючи картографічний на основі геоінформаційних технологій). Розглянемо кожну групу методів, виявивши їх сутність, значення та особливості застосування в ході діагностичних операцій.

Економіко-статистичні методи полягають у формалізованому описі економічних явищ і процесів у вигляді системи економіко-статистичних показників та складених на їх основі формул, рівнянь, моделей. Економіко-статистичні методи є загальноекономічними і застосовні для розробки конкретних способів обробки статистичної інформації. Регіональна діагностика зазвичай використовує вже готовий набір початкових статистичних даних, зібраних у ході поточного, періодичного або спеціально організованого спорадичного (вибіркового) статистичного спостереження. Тому початковим серед економіко-статистичних методів у регіональній діагностиці є обробка отриманої (зібраної) інформації за допомогою методу угруповання, який дозволяє сформувати групи з великої системи кількісних даних.

На основі угруповання розраховують і аналізують середні величини, показники структури, координатності та інші похідні величини, що дозволяють виявити і відобразити специфіку прояву розглянутого об'єкта (явища) в досліджуваній його системі (наборі). За допомогою методу угруповань можна досліджувати залежність і зв'язок між соціально-економічними величинами, для чого складають

аналітичні угруповання, в яких об'єкти, що розглядаються, одночасно розподіляються за двома ознаками: факторній (вона приймається за причину) і результативній (її ототожнюють з наслідком, тобто результатом дії причини).

Ще одним з відомих і затребуваних статистичних методів у регіональній діагностиці є кореляційно-регресійний аналіз. За коефіцієнтом кореляції із сукупності економіко-статистичних даних визначають ступінь їх взаємозалежності. За допомогою кореляційного аналізу можна досліджувати взаємозв'язки як двох показників (парна кореляція), так і більшого їх числа (множинна кореляція). З кореляційним аналізом тісно пов'язаний регресійний аналіз (метод регресій). Він дозволяє встановити ступінь зв'язку між досліджуваними ознаками на основі спеціально розрахованих аналітичних показників (наприклад, між рівнем продуктивності праці і середнім розміром заробітної плати, між рівнем безробіття і криміногенною ситуацією в регіоні).

Широке використання в регіональній діагностиці соціально-економічного розвитку територій має метод індексів. Він передбачає розрахунки пошукових величин порівняно із середнім, нормативним або базовим рівнем (показником). Цей метод застосовують при вивченні динаміки складних соціально-економічних показників, і він виступає головним у дослідженнях рівнів розвитку регіонів, оскільки будь-який індекс є синтетичним показником, що відображає зміну складного соціально-економічного явища в часі або у просторі. При цьому індекси дозволяють не тільки оцінити динаміку самого явища, а й простежити ступінь впливу на неї окремих факторів (елементів). Наприклад, індекси валового регіонального продукту (ВРП) дозволяють встановити зміну його величини в залежності від рівня цін на товари і послуги (тобто фактора інфляції) або у зв'язку із зростанням (зниженням) обсягу виробленої в регіоні продукції (у фізичному вираженні).

Одним з універсальних економічних методів є балансовий. При регіональній діагностиці застосовують два види балансів - матеріальні (ресурсні – баланси палива, енергії, сировини, води, земельних угідь; трудових ресурсів або готової продукції) і грошові (баланси готової продукції у вартісному вираженні, фінансові, в тому числі бюджет регіону). В ході діагностики соціально-економічного розвитку регіону використовують переважно ресурсні баланси, баланс готової продукції та міжгалузеві баланси. Останнім віддають перевагу при розробці програм і прогнозів розвитку регіонів, націлених на вибір оптимальних варіантів розміщення господарства у межах розглянутої території, встановлення міжрегіональних пропорцій розміщення виробництва. За своєю суттю такий баланс виступає оптимізаційною моделлю, яка встановлює загальні пропорції розвитку господарства в районі, країні та взаємозв'язку між окремими суб'єктами. На основі

побудованих балансів і проведених розрахунків визначають дефіцит або надлишок (резерв) трудових ресурсів, природних, виробничих ресурсів щодо сумарної потреби в них. При цьому необхідно в обов'язковому порядку брати до уваги рівень територіальної «прив'язки» ресурсів і транспортабельності продукції, що вказують на збалансованість регіонального розвитку [9].

Графоаналітичний метод представлений сукупністю табличних матриць, графічних і картографічних зображень, які дозволяють наочно відобразити інформацію регіонального характеру. Крім візуалізації даних, графоаналітичний метод має і самостійне гносеологічне значення – в регіональній діагностиці за допомогою його елемента у вигляді теорії графів розглядають завдання оптимізації схеми перевезень продукції від постачальника до споживача, знаходять оптимальні маршрути перевезень між населеними пунктами, у здійсненні зовнішньоекономічних операцій регіону з його контрагентами як усередині території країни (в інших економічних районах, суб'єктах федерації, федеральних округах), так і за кордоном (із зарубіжними державами, їх регіонами і підприємствами). У цьому випадку ряд об'єктів дослідження розглядається у вигляді точкових елементів, пов'язаних між собою спрямованими векторами зв'язків, а сам прийом дослідження відноситься до групи мережевих методів планування й управління та застосовується при розробці і діагностиці цільових комплексних програм розвитку регіону [1].

Соціологічні методи дослідження використовують при вивченні соціальних аспектів розвитку території, переважно при аналізі проблем формування регіональних споживчих ринків, зайнятості населення, розвитку соціальної інфраструктури. Ці методи розробляє соціологія, але вони активно застосовуються пов'язаними з нею дисциплінами, в тому числі в державному і муніципальному управлінні. Основними із соціологічних методів, що застосовуються в регіональній діагностиці соціально-економічного розвитку територій, є опитування населення (у формі анкетування, тестування, реєстрів з питаннями, інтерв'ю). Застосування опитувального методу вимагає обов'язкового виконання принципів валідності, надійності, репрезентативності, стандартизації при їх проведенні та формулюванні запитань до респондентів.

Валідність – це об'єктивність, достовірність інформації, правильність формулювання запитань для опитування [6]. Поставлені запитання повинні відображати існуючу дійсність, а не суб'єктивні сприйняття людини, яку опитують. Надійність виражається в точності показників опитування без похибок вимірювання, а також відображає відносну рівноцінність запитань для респондентів (для цього вводиться оцінка кожного запитання у балах). Для оцінки значущості запитань використовують факторний аналіз, який спочатку застосовувався у

психологічних дослідженнях, а згодом – і для обробки статистичних показників в економічних дослідженнях. Репрезентативність представлена адекватним відображенням структури (за найбільш значущими ознаками) та обсягу досліджуваної сукупності об'єктів, від чого залежить визначення межі опитування – кількості людей, яких треба опитати для отримання достовірного результату дослідження. Стандартизація – це процедура приведення сукупності розглянутих об'єктів за володіючими ними ознаками до середньостатистичної величини (частоти прояву ознаки), яка приймається за своєрідний стандарт (норму, еталон). У цьому випадку виникає можливість сформулювати класифікацію значень, за якою згодом оцінюють отримані відповіді окремих респондентів. Невідповідність зазначених вимог робить будь-яке опитування ненауковим і незатребуваним у регіональній діагностиці.

Регіональна соціально-економічна діагностика ґрунтується на використанні методів як загальнонаукових (аналіз, синтез, історичний, індукція, дедукція), так і спеціальних, серед яких домінує порівняльний метод. У найширшому розумінні порівняння – це встановлення, виявлення подібності і відмінностей аналізованих об'єктів. Число розглянутих ознак (індикаторів) має бути досить широким, щоб вирішити задачу класифікації регіонів, під якою розуміється виділення і розподіл (класифікація) регіональних утворень за певними групами. При цьому перевага віддається методам групових багатоозначових угруповань, коли поділ даної сукупності регіонів на групи (типи) проводиться за кількома ознаками-індикаторами одночасно, взятим у поєднанні. Так, можливе здійснення типології за поєднанням двох індикаторів, наприклад, що характеризують рівень безробіття і ступінь криміналізації суспільного життя, що відображається через рівень злочинності в регіоні. Як приклад також можна навести класифікацію регіонів за динамікою промислового виробництва (економічної складової) і доходів населення (соціальної складової).

У регіональній економіці важливе місце займає типологія регіонів з проблем свого розвитку, проведена на аналізі чотирьох груп основоположних проблем: економічних, геополітичних, етнічних та екологічних. У той же час необхідно вказати, що на практиці дуже часто застосовується типологія за рівнем динаміки одного показника. Даний підхід включає аналіз будь-якого одного індикатора (наприклад, величини заробітної плати, рівня безробіття, вартості основних виробничих фондів), значення якого фіксується на всіх розглянутих територіях як у звітному, так і в базисному році. При цьому вся сукупність досліджуваних територій розбивається на чотири групи:

1) регіони, які і в базисному, і в звітному періодах мали прогресивну динаміку, тобто рівень індикатора вище середнього значення;

2) регіони, у яких рівень індикатора в базисному році був вище, а в звітному – нижче середнього значення, тобто має місце суперечлива динаміка їх розвитку;

3) території, у яких рівень показника в базисному році був нижче середнього, а потім перевищив середній рівень;

4) регіони, у яких рівень індикатора і в базисному, і в звітному періодах був нижче середнього значення за сукупністю, тобто мають понижувальну динаміку [2].

Одним із методів економічної діагностики регіонів є моделювання соціально-економічних явищ і процесів, коли ключові властивості регіонів відображаються на основі їх ідеальних образів-моделей, що дозволяє використовувати для діагностики формалізовані підходи і методи обробки даних за допомогою комп'ютерної техніки.

Висновки. Таким чином, діагностика соціально-економічного розвитку регіону є однією зі складових сучасних соціально-економгеографічних досліджень, оскільки спрямована на виявлення стану і рівня розвитку населення та господарства регіону. Для здійснення регіональної діагностики використовується комплекс економіко-статистичних (в т. ч. економетричних), соціологічних і графоаналітичних методів, застосування яких засноване на системі якісних ознак та кількісних показників, всебічно і в найбільш повній мірі відображають специфіку розглянутої території.

В основу діагностики соціально-економічного розвитку регіону може бути покладена система

індикаторів, що враховують природно-ресурсний потенціал як фактор економічного розвитку, демографічний потенціал і особливості демографічної ситуації, диверсифікацію господарства і результативність діяльності провідних галузей, соціальну інфраструктуру і ступінь задоволення нею потреб населення. При цьому, виходячи з тенденції підвищення уваги до аспектів рівня і якості життя населення регіону, в ході діагностики активізується увага до соціального розвитку регіону.

Діагностика має важливе прикладне значення. На основі її результатів проводять типологію регіонів, яка, в свою чергу, виступає науковою основою (обґрунтуванням) проведення регіональної політики, пов'язаної з постійним контролем органів державного управління над частинами території країни шляхом моніторингу розвитку соціально-економічної ситуації в них, розробки та реалізації диференційованого комплексу заходів допомоги та підтримки їм. У свою чергу, матеріали комплексної покомпонентної діагностики соціально-економічного розвитку регіону повинні бути використані і регіональними органами управління для розробки документів стратегічного планування та прогнозування, подання особливостей населення і господарства регіону на презентаційних заходах різного рівня та спрямованості, пошуку інноваційних шляхів подальшого розвитку регіону на основі наявних переваг, факторів, умов і передумов розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гассий В.В. Инновационные подходы и технологии в развитии региональной экономики: современная российская практика / В.В. Гассий, Г. Баттувшин, И.М. Потравный // Вестник Российского экономического университета имени Г.В. Плеханова. - 2016. - № 1. - С. 130-138.
2. Зубаревич Н.В. Регионы России: неравенство, кризис, модернизация / Н.В. Зубаревич. - М.: Независимый институт социальной политики, 2010. - 160 с.
3. Конкурентоспособность национальных экономик и регионов в контексте глобальных вызовов мировой экономики: Монография / Под ред. Т.В. Ворониной. - Ростов-на-Дону: Издательство Южного федерального университета, 2016. - Том 1. - 346 с.
4. Кузнецова О.В. Основы региональной политики / О.В. Кузнецова. - М.: Географический факультет МГУ, 2012. - 144 с.
5. Лаженцев В.Н. Теория территориального развития и практика территориального планирования / В.Н. Лаженцев // Вопросы территориального развития. - 2014. - № 8. - С. 1-11.
6. Леонов С.Н. Региональная диагностика: сущность, основные характеристики, информационное обеспечение / С.Н. Леонов, Е.С. Барабаш // Труды Братского государственного университета. Серия: Экономика и управление. - 2015. - Т. 1. - С. 32-39.
7. Лексин В.Н. Региональная диагностика: сущность, предмет и метод, специфика применения в современной России / В.Н. Лексин // Российский экономический журнал. - 2003. - № 9-10. - С. 64-86.
8. Полтерович В.М. Проблемы и методы региональной диагностики / В.М. Полтерович // Экономика и управление: научно-практический журнал. - 2014. - № 1. - С. 49-54.
9. Региональная экономика и управление развитием территорий / Под общ. ред. Ф.Т. Прокопова. - М.: Юрайт, 2016. - 351 с.
10. Селиверстов В.Е. Региональное стратегическое планирование: от методологии к практике / В.Е. Селиверстов. - Новосибирск: ИЭОПП СО РАН, 2013. - 132 с.
11. Фетисов Г.Г. Региональная экономика и управление / Г.Г. Фетисов, В.П. Орешин. - М.: ИНФРА-М, 2015. - 416 с.

REFERENCES:

1. Gassij, V.V., Battuvshin, G., Potravnyj, I.M. (2016). Innovacionnyye podhody i tehnologii v razvitii regional'noj jekonomiki: sovremennaja rossijskaja praktika [Innovative approaches and technologies in the development of the regional economy: modern Russian practice]. Bulletin of the G.V. Plekhanov Russian University of Economics, 1, 130-138.
2. Zubarevich, N.V. (2010). Regiony Rossii: neravenstvo, krizis, modernizacija [Regions of Russia: inequality, crisis, modernization]. Moskva: Nezavisimyj institut social'noj politiki, 160.

3. Voronina, T.V., ed. (2016). Konkurentosposobnost' nacional'nyh jekonomik i regionov v kontekste global'nyh vyzovov mirovoj jekonomiki: Monografija [Competitiveness of national economies and regions in the context of global challenges of the world economy: Monograph]. Rostov-na-Donu: Izdatel'stvo Juzhnogo federal'nogo universiteta, 1, 346.
4. Kuznecova, O.V. (2012). Osnovy regional'noj politiki [Fundamentals of regional policy]. Moskva: Geograficheskij fakul'tet MGU, 144.
5. Lazhentsev, V.N. (2014). Teorija territorial'nogo razvitiya i praktika territorial'nogo planirovaniya [Theory of territorial development and practice of territorial planning]. Issues of Territorial Development, 8, 1-11.
6. Leonov, S.N., Barabash, E.S. (2015). Regional'naja diagnostika: sushhnost', osnovnye harakteristiki, informacionnoe obespechenie [Regional diagnostics: essence, main characteristics, information support]. Proceedings of the Bratsk State University. Series: Economics and Management, 1, 32-39.
7. Leksin, V.N. (2003). Regional'naja diagnostika: sushhnost', predmet i metod, specifika primenenija v sovremennoj Rossii [Regional diagnostics: essence, subject and method, specifics of application in modern Russia]. Russian Economic Journal, 9-10, 64-86.
8. Polterovich, V.M. (2014). Problemy i metody regional'noj diagnostiki [Problems and methods of regional diagnostics]. Economics and Management: scientific and practical journal, 1, 49-54.
9. Prokopov, F.T., ed. (2016). Regional'naja jekonomika i upravlenie razvitiem territorij [Regional economy and management of territorial development]. Moskva: Jurajt, 351.
10. Seliverstov, V.E. (2013). Regional'noe strategicheskoe planirovanie: ot metodologii k praktike [Regional strategic planning: from methodology to practice]. Novosibirsk: IJeOPP SO RAN, 132.
11. Fetisov, G.G., Oreshin, V.P. (2015). Regional'naja jekonomika i upravlenie [Regional economy and management]. Moskva: INFRA-M, 416.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ

Sukhinin Sergey Alexandrovich – Candidate of Sciences (Pedagogy), Associate Professor of the Department «Economics». The Faculty «Information and Economic Systems». Don State Technical University (Rostov-on-Don). e-mail: suhmax@mail.ru; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8374-1573>

Сухинин Сергей Александрович – кандидат педагогических наук, доцент кафедры «Экономика» факультета «Информационно-экономические системы» Донского государственного технического университета (г. Ростов-на-Дону). e-mail: suhmax@mail.ru; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8374-1573>